

přínosnější věnovat větší pozornost jednotlivým pramenům a kontextu jejich vzniku a snažit se interpretovat myšlenkový posun nikoliv v ideálních kategoriích, ale spíše po jednotlivých autorech, případně dílech. Respektuji, že předložená syntéza má odlišnou ambici, po přečtení knihy ale zůstávám nepřesvědčen, že existoval ideální panovník středověkých Čech jakožto sdílená a po staletích jednotlivými autory reprodukováná a opakovaně definovaná konstrukce. Stále totiž zůstává otázkou, zda je tento vyabstrahovaný ideál v nějakém ohledu vlastní „českému středověku“, jak hlásá titul knihy.

Formálně lze knize vytknout zejména nepečlivou redakční práci – text obsahuje mnoho překlepů a nedůsledností v užívání různých forem cizích jmen. Druhou vadou na kráse je jen obtížně čitelný text. Autor příliš často zachází do zobecňujících formulací týkajících se středověké kultury, literatury či politického myšlení a tyto výkladové odbočky ruší při sledování základní linie výkladu. Poznámkový aparát knihy je zejména v úvodních kapitolách poněkud zbytečně nafouknut dlouhými výčty titulů rozličné relevance.

Bezpochyby je třeba ocenit odvalu, s níž se autor pustil do stopování fenoménu panovnického ideálu v průběhu dlouhých pěti staletí. Čtenář se ale při pozorném pročitání knihy neubrání dojmu, že v některých ohledech ještě na podobnou syntézu nenazrál čas, neboť chybí bližší zpracování či vůbec ediční zpřístupnění některých textů ze 14. a 15. století, které by umožnilo jejich zpracování v širším rámci.

VÁCLAV ŽŮREK

Martin MUSÍLEK, *Patroni, klienti, příbuzní. Sociální svět Starého Města pražského ve 14. století*, Václav Žák – Casablanca, Praha 2015

358 s., ISBN 978-80-87292-29-7

Předmluva začíná dosti překvapivě: autor chce ve své doktorské disertaci navázat na velice podnětné badatelské přístupy k dějinám domácích středověkých měst ze šedesátých let minulého století. Vybavíme-li si jména Františka Hoffmanna, Jiřího Kejře a v případě Prahy zejména Jaroslava Mezníka, rozpaky nejsou na místě, zvláště když se Martin Musílek ve značné šíři seznámil též s nejnovějšími metodologickými postupy v zahraničním i našem dějepisectví. Nepřehlídí přitom ani starší domácí práce počínaje monumentálním dílem V. V. Tomka až po inovativní studie Bedřicha Mendla. Přistupuje k nim s respektem, avšak kriticky, jak otevřeně napovídá v názvu úvodní kapitoly. Se stejně otevřenou kritičností se vyrovnává s odlišnými názory v celé knize, což je pro další případnou diskusi o některých zatím nedořešených otázkách slibným východiskem.

Martin Musílek svůj výzkum sociálního světa Prahy 14. století opřel o detailní rozbor dvou pramenů. Prvním z nich je Kniha soudní s trhovými zápisy z let 1351–1367, druhým jsou seznamy nově přijatých měšťanů od roku 1324 do roku 1393.

Přihlíží přitom i k dalším pramenům, zejména k seznamu pečetníků z řad staroměstských měšťanů z let 1331–1333 a 1337. Detailním rozpisem údajů uvedené Knihy soudní a jejich vyhodnocením z různých hledisek autor dospěl k řadě závažných zjištění. Z celkového počtu 1157 v knize doložených domů během krátkého období šestnácti let více než polovina změnila svého majitele, některé z nich dokonce dvakrát i vícekrát. Tuto tendenci již ve třicátých letech dokládá seznam zpečetěných listin. Obrovská obměna majitelů domů a tím i obyvatel Starého Města pražského téměř vylučuje dosavadní představy o stálosti majetkové držby ve středověké Praze a hypoteticky i v jiných českých městech. Vztahuje se to i na takzvané patricijské rodiny, jak autor doložil sociálně topografickou analýzou směny domů v „luxusní“ zóně kolem Staroměstského rynku. I když také zde sílila střední vrstva, hospodářská moc starého patriciátu tu ještě dlouho převládala. Naopak tzv. „řemeslnické ulice“ nemusely vyjadřovat trvalý společenský status svých obyvatel. Kniha soudní rovněž zaznamenala 65 trhů s venkovskými nemovitostmi, jež se v naprosté většině nacházely v nejbližším okolí města.

Takzvané populační jádro města se průběžně doplňovalo jednak nově přijatými přistěhoválými měšťany, jednak vnitřní sociální mobilitou. Staroměstské seznamy zachycují 1750 nově přijatých měšťanů a 1124 ručitelů. Na rozdíl od říšských měst Židé v českých zemích za měšťany přijímání nebyli, což si zaslouží pozornosti. Naopak průměrný roční počet 25 přijatých měšťanů se příliš neliší od poměrů v jiných velkých městech. O to nápadnější je proto výrazný nárůst nově přijatých osob v letech 1381–1383, který Martin Musílek oprávněně spojuje s předchozí morovou epidemií. Ta podle něho nerozlišovala mezi Čechy a Němci, takže samotným morem nelze vysvětlit počešťování Starého Města, které ve skutečnosti započalo již dříve. Místo původu uvádí pramen jen u 51 procent nových měšťanů. Nejvíce jich pocházelo z českých zemí (591), zvláště z velkých královských měst, z 291 nově přijatých zahraničních měšťanů jich nejvíce přišlo z Řezna (24), Norimberka (17) a Vídně (15).

Přestože osoby z evidence nových měšťanů a z Knihy soudní lze ztotožnit jen v omezeném rozsahu zhruba 15 procent, Martin Musílek s přihlédnutím k jiným pramenům nebo k již dříve zjištěným poznatkům dospěl k závěrům, které bude muset vzít další bádání na vědomí. Předně nelze v Praze 14. století mluvit o patriciátu západoevropského typu. Slovo je natolik zažitě, že jím je obecně míněna horní vrstva městského obyvatelstva. Pronikání řemeslníků do této vrstvy vylučuje exkluzivitu patriciátu ve vlastním slova smyslu, proto by podle autora bylo užitečné dát přednost nevyhraněnému termínu „městská elita“, který je s to lépe postihnout více vrstev jejího sociálního složení. Samo začlenění do městské obce bylo znakem zámožnosti, neboť udělení městského práva bylo vázáno na vlastnictví nebo zakoupení domu. Z rozboru shromážděných údajů vyšlo najevo, že řada nových měšťanů přebývala ve městě již před svým přijetím. Za závažné Martin Musílek rovněž považuje, že řemeslníci, jimž bylo městské právo uděleno, zpravidla vlastnili dům v řemeslnických okrcích a že se teprve později zakupovali na Staroměstském rynku a v jeho sousedství. Tato vnitřní sociální mobilita probíhala souběžně s vnější migrací.

Všechny naznačené procesy i jejich výsledky autor dokládá a názorně přibližuje pomocí map a několika desítek tabulek a grafů. Také vyobrazení mají vysokou dokumentární hodnotu v úzké návaznosti na zkoumané jevy. Metodicky podnětné je zařazení individuálních biogramů, které doplňují a oživují kvantitativní složku výzkumu. S osudy staroměstského měšťana Dětricha Plafuse a členy jeho rodiny se tak setkáváme od prvních do posledních stran knihy. V paměti čtenáři zůstane i Dětrichův soused Fanca z Berouna, který patřil k jednomu z mála nových měšťanů, jimž se podařilo proniknout do rady. Z jiného důvodu upoutává pozornost Eberhard z Mühlhausenu. Tento staroměstský měšťan zemřel dříve, než mohl dokončit zřízení kaple sv. Víta v rodném městě. Proto oltář s českými zemskými patrony pro mühlhausenskou kapli pořídil roku 1385 až jeho bratr Reinhard, jenž se spolu se zemřelým bratrem nechal zvěčnit na zadní straně otevřeného retáblu. Martin Musílek tu vnímavě postihl další, intelektuálně vyšší složku staroměstského bytí, kterou mimo jiné utvářeli členové rodu Petra Parlěře, dále též lékaři a malíři známých i zapadlých jmen.

Jakousi předávnou složku Musílkova výzkumu tvoří vložené kapitoly o klientech, sluzích, písařích a kaplanech, u nichž lze lépe než u jiných skupin doložit sociální vzestup. Tomu napomáhaly i sňatky nebo příslušnost k cechům a bratrstvům. Překvapivě velké zastoupení mezi nově přijatými staroměstskými měšťany měli ševci (149) a krejčí (142). Jen jedinci z nich ovšem zaujali místo v radě. Přesto byla podle Martina Musílka staroměstská horní vrstva dosti prostupná. K příbuzenskému prolínání rodin takzvaných patricijů řemeslníků běžně docházelo, „dobrý původ“ v etnickém nebo jiném smyslu nebyl vyžadován, neboť hlavním kritériem společenského postavení bylo bohatství včetně nezbytného vlastnictví domu.

Při rozboru obou výchozích pramenů se Martin Musílek nemohl vyhnout otázce etnického původu jak majitelů domů, tak i nově přijatých měšťanů. Své postupy a poznatky vyložil v samostatné kapitole o národnostních poměrech na Starém Městě pražském ve 14. století. V první polovině zkoumaného století podle něho větší míru národnostního uvědomění mezi staroměstskými obyvateli nelze předpokládat. Soudím, že to je mínění ad disputandum, nikoli však na tomto místě. Na rozdíl od postupu Jaroslava Mezníka i jiných historiků Musílek při určování národnostní skladby postupuje s větší obezřetností. Nezpochybnitelným dokladem postupného pronikání českého živlu jsou mu především česká jména, která byla zapsána německým písařem. I tak jejich vysoký počet potvrdil předpoklad o mírném nárůstu českých jmen mezi novými majiteli nemovitostí. Neplatí to obecně, zejména v případě Havelského Města měly osoby s německými jmény mezi kupujícími nadále značnou převahu. Snad i proto, že proces počesťování vyplýval z přirozeného chodu městského organismu a nebyl provázen záměrně vyvíjeným tlakem, nelze prý ve sledovaném období hovořit o nacionálně zaměřených třenicích. Tady bych doporučil větší opatrnost nejen vzhledem ke sporům o místa v profesorských kolejkách, ale i k účinnosti pamfletu *De Teutonicis bonum dictamen* z osmdesátých let 14. století.

Ve zkoumané soudní knize z let 1351–1367 Martin Musílek zjistil 248 různých žen, což z celkového počtu měšťanů představuje 13 procent. Vdov mezi nimi bylo

nejméně 98 (další mohly být mezi 106 ženami bez jiného určení), domy však zámožné měšťanky nakupovaly nebo prodávaly nehledě na svůj stav. Jelikož městské právo nezakazovalo ženám přijmout plnoprávné měšťanství, nebylo na překážku, aby 19 žen, většinou šlo o zámožné vdovy, bylo do seznamu nových měšťanů právoplatně zapsáno. Zatímco tyto ženy vesměs náležely ke společenské elitě, jiné samostatně provozovaly řemeslo nebo živnosti. Některé z nich patřily k štedrým donátorkám, přesto však podle autora nelze přeceňovat jejich gramotnost. Po této poměrně krátké závěrečné kapitole následují soupisy pramenů, výstižné anglické resumé a rejstříky, jež vítaně usnadňují čtenáři orientaci.

Jen ojediněle jsem v této přínosné a záslužné disertaci narazil na drobnou nesrovnalost nebo přehlédnutí. Zmíním jen nepřesnou interpretaci dvou míst z vizitačního protokolu arcijáhna Jana z Janovic na s. 246. Výpověď o situaci ve farnosti sv. Jana Na zábradlí vyznívá opačně, než uvádí Musílek. Podíl národnosti zde sotva byl vyrovnaný, když podle svědka „farníci řečeného kostela častěji se chtějí zpovídat v němčině a jen někdy v češtině“ (s. 73). Také v případě novoměstského kostela sv. Klimenta na Poříčí nelze tvrdit, že šlo o kostel s většinou německojazyčných farníků. Ti zde však sídlili a dožadovali se kněze, který by je mohl zpovídat (s. 57–58). Na některé autorovy vývody lze mít tu více, tu méně odlišné názory. Tak tomu nezdědka bývá u prací, které razí cesty novému poznání. Martin Musílek svoji knihu věnoval zesnulému historikovi Jaroslavu Mezníkovi. Ten byl na chválu skoupý, v tomto případě by jí však, jak se domnívám, nešetřil.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Pavλίna CERMANOVÁ, *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitské doby*, Argo, Praha 2013

412 s., ISBN 978-80-257-1003-6

Jedním z charakteristických rysů husitologického bádání posledních desetiletí je zvýšený důraz na roli, kterou sehrávalo apokalyptické myšlení. Tuto skutečnost je zde vhodné připomenout, neboť teprve poté se nám zřetelněji ozřejmí, jak závažnou událostí se stalo vydání obsáhlé monografie Pavlíny Cermanové. Česká historiografie se v ní konečně dočkala přehledného a ve svém rámci pozoruhodně komplexního zpracování tohoto důležitého fenoménu. A co více – danou práci nadto charakterizuje široký evropský záběr, registrující takřka celé období středověku, byť těžiště knihy pochopitelně spočívá v jejich bohemikálních a zejména husitologických pasážích.

Právě šíře zpracovávané problematiky a imponující evropský rozhled Pavlíny Cermanové je zřejmě tím, co čtenáře otevírajícího knihu asi zaujme ze všeho nejdříve. Autorka však nepředkládá výčet středověkých apokalypticky laděných hnutí, daleko spíše registruje myslitele, kteří významně poznamenali středověké apokalyptické